

MÚHELY

N. KISS ISTVÁN

Jacques Houdaille

Le problème des pertes de guerre

(*Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1970/17 sz., 411—423. o., *Population [France]* 1972/1. sz., 27—50. o.)

Pertes de l'armée de terre sous le premier empire d'après les registres matricules

A világtörténetben meghatározó jelentőségű napóleoni korszak katonai történetének legkevésbé tisztázott része a veszteségek tényleges aránya. Így érthető, hogy a szerzők a hatalmas napóleoni irodalomban, különböző becslések alapján, 1,3—1,7 millió főre tették a francia forradalom és a császárság katonai veszteségét.

Kétségtelen, hogy a források jó része hosszú időn át hozzáférhetetlen volt. Az Archives Nationales-ban található sorozási jegyzékek (dossiers de recrutement) ugyan régóta ismertek, de ez az anyag semmiféle utalást nem tesz az elholtakról, a kórházba utaltakról, a szabadságoltakról, stb. Csak a Hadügyminisztérium Vincennes-i levéltárában őrzött ellenőrzési kimutatások (registres de contrôle) zárolásának feloldása (1951) bocsátott új forrásokat a kutatás rendelkezésére. Ez a hatalmas levéltári anyag több mint 3 millió személy adatait összegzi.

Jacques Houdaille, aki az 1960-as években kutatásaival a napóleoni hadsereg tényleges veszteségi arányát igyekezett megállapítani, saját statisztikai elemzési módszert dolgozott ki és azt a Howard egyetem gépparkjának segítségével végre is hajtotta. Computeres kutatásainak eredményeit a 70-es évek elején kezdte el közzélni.

Houdaille módszere az anyag reprezentatív részének gépi elemzését tűzte ki célul. E szerint a rendelkezésre álló anyag 500-ad részét dolgozta fel, ügyelve arra, hogy minden ezredlajstromból vegyen ki anyagot a számítógépes elemzéshez. A mutatózó hiányok és eltérések, pl. a kétszer szereplő személyek kiküszöbölésére a szerző kontrollszámításokat végzett. Ezek a számítások, a statisztikai reprezentáció értelmében, igen szűk adatbázisra vonatkoztak. A kórházi ápolás, illetve a tartós szabadságolás, vagy leszerelés után visszatérő katonák arányát egy mezőváros és néhány környező falu emberanyagának mozgásából számította ki. (Százazres nagyságrendű csoportok ide vonatkozó mozgását Houdaille mindössze néhány száz példa alapján határozta meg.)

Az 1799 és 1814 között sorozott katonák sorsának alakulását vizsgálva Houdaille a következő eredményre jutott:

*A szárazföldi hadsereg sorozott emberanyaga, ezerben
(2,66 millió fő)*

	francia	%-ban	külföldi	%-ban
hósi halott	87,5	4,6	22,0	4,0
kórházban	303,0	16,0	69,0	12,5
	390,5	20,6	91,0	16,5
fogoly	384,0	20,4	153,0	27,9
törölve (sebesült)	245,2	12,8	68,0	12,4
szabadságolt (1814-ig)	243,0	12,9	46,5	8,5
szökevény (1814-ig)	180,5	9,6	100,0	18,1
tiszti veszteség	26,5	1,4	0,5	0,1
létszám 1814 áprilisban	421,0	22,3	91,0	16,5
	1888	100,0	550	100,0
bizonytalan sorsú katonák	127,5		94,5	
<i>Összesen:</i>	2015,5		644,5	

A hivatalosan nyomon követhető élő létszám, amely a zászló alatt maradt és szabadságolt katonákat összegezi, a haderő francia részében 664 ezer főt (35,2%), míg a külföldi származású harcosoknál 137,5 ezer főt (25,0%) tett ki. A franciák aránya észrevehetően magasabb.

A 2,66 millió bevonultnak kereken egynegyede volt külföldi, azaz olyan vallon, flamand, német, olasz és svájci, aki a császárság területi növekedése folytán lett Napóleon alattvalója.

Összegezve néhány azonos jellegű csoportot, az eredeti francia osztályozást követő fenti táblát az alábbiak szerint egyszerűsíthetjük:

Az 1799–1814-ben mozgósított hadsereg sorsa, ezerben

	francia	%-ban	külföldi	%-ban
a) hósi halott	417	22,0	91,5	16,6
b) fogoly	384	20,4	153	27,9
c) sebesült v. szabadságolt	488	25,7	114	20,9
d) szökevény	180	9,6	100	18,1
e) állomány Napóleon lemondásakor, 1814. IV. 1-jén	421	22,3	91,0	16,5
f) ismeretlen sorsúak	127,5	—	94,5	—
<i>Összesen:</i>	2015,5 fő		644,5 fő	

A hadsereg francia, illetve külföldi származású része között az arányok meglepő eltéréseket mutatnak. Így pl. a hósi halott aránya egyötödével magasabb a franciáknál, míg a foglyoké hangsfülyozottan, csaknem egyharmaddal nagyobb a külföldiek között. A sebesültek és szabadságoltak állományában nincs nagy eltérés, de a katonaszökevények között annál inkább: a szökevények aránya a franciák között meghaladta a 9%-ot, de a külföldiek között a 18%-ot!

Napóleon lemondásakor (1814. április 11.) a franciák 22%-a és a külföldiek 16%-a állt még fegyverben. A kimutatásban az ismeretlen sorsú katonák csoportja a külföldieknél aránytalanul magas, a hadseregben érvényes megoszlása szerinti kb 40 ezer helyett 95 ezren tartoztak ebbe a csoportba.

Feltételezhető, hogy az ismeretlen sorsú csoportnak a súlya némileg befolyásolhatná a táblázaton szereplő arányokat, anélkül azonban, hogy meggyőződésünkön változtatni kellene: a francia ezredek legénységéből többen haltak hósi halált, kevesebben estek fogságba és csak fele annyian szöktek meg, mint a külföldiekből sorozott alakulatoknál.

A császári szárazföldi hadsereg ún. külföldiekből álló ezredeiben az 1804. évi hadrendi kimutató szerint szerepelt

német	111 ezer
flamand és vallon	174 ezer
olasz	104 ezer.

A kisebb létszámú külföldi csoportokból messze kiemelkedett bátorságával a svájciak 27 ezer fős állománya. A csatatéren elesettek aránya a németeknél, hollandoknál, flamandoknál és olaszoknál 3% körül mozgott, a franciáké 4,6%-ot és a vallonoké 6%-ot tett ki a svájciak 13%-os arányával szemben!

A foglyok aránya a külföldieknél általában 28%, de a németeknél 33%, míg a svájciaknál csak 18%! Közvetlenül a császár lemondása előtt megnőtt a szökevény svájciak száma (27%), de a később a zászló alatt maradt csapatok között már ismét feltűnően magas a svájciak aránya. Összegezve, a 27 ezer svájciából 7,5 ezer elesett, ami 28% a franciák 20,6%-ával és a külföldi ezredek 16,5 %-ával szemben.

A hatalmas katonai erőfeszítést számos negatív jelenség kísérte. A francia csendőrség állandóan üldözte a szökevényeket, akiknek aránya még az anyaországi megyékben is megközelítette a 10%-ot. Csak egyetlen demográfiai példa: az 1790—1795-ös születésű korosztályok 1,8 milliói állományból szolgált 42,5%, elesett 20,5%!

A sebesültek és foglyok 625 ezres tömegének jelentős része nem számolható a véres veszteséghez. Houdaille ennek tisztázására ellenőrző számításokat végzett, amelyek azonban, sajnálatos módon, csak néhány falura terjedtek ki. E számítás szerint a visszatértek aránya

a foglyoknál	27%
a sebesülteknél	52%
az ismeretlen sorsúaknál	46% volt.

Csak a halottakat és a vissza nem tért foglyokat számítva a nagy hadszínterek veszteségállománya a következőképpen alakult, ezerben

	francia	külföldi
Spanyolország és Portugália, 1807—14	121	8
Oroszország, 1812	171	72
Németország, 1813	181	72

Jellemző, hogy szemben a közhiedelemmel, az 1813. évi németországi hadjáratban több francia katona esett el, mint Oroszországban.

Ha a fenti táblázatok adataiból csak a harctéren, illetve kórházban elhaltakat vesszük figyelembe, azt látjuk, hogy a véres veszteség 81,2%-a a franciákra, 18,8%-a pedig a külföldiekre esett.

A szerző a holtak nyilvánított és fogságba esett katonák számát összesítve, a veszteség volumenét az alábbiak szerint határozta meg:

halott és fogoly	1,145 millió fő
a 100 nap vesztesége	0,030 millió fő
tiszti veszteség	0,015 millió fő

Ebből a tételből legalább 320 ezer főt, mint visszatérőt, le kell számítani, hogy a tényleges véres veszteséget megkapjuk.

Ez így a 0,87 millió főt, a tengerészet veszteségeivel együtt kb 0,9 millió főt tett ki. Ez a fegyverbe állított állomány 33,8 %-át jelentette.

A szerző ennél az összegezésénél nem vette számba a sebesültek és az ismeretlen sorsú katonák veszteségeit.

Amennyiben elfogadjuk Houdaille fentebb idézett, szűk adatbázisú elemzését és az általa megállapított arányokkal számítjuk ki a teljes veszteséget, a következő eredményt kapjuk:

Veszteség 1799—1815-ben, ezerben

	francia	külföldi
halott	390	91,6
fogoly (73%)	280	111
sebesült (48%)	117	32,7
ismeretlen (54%)	65	50,7
<i>Összesen:</i>	852	286

Összesen 1 138 millió, azaz 42,8%! A foglyokra stb. vonatkozó veszteségi százalékok milliós nagyságrendben való alkalmazását azonban a francia szerző maga is meggondolandónak tartja és ebben egyet kell vele értenünk.

Az igazoltnak tekinthető 900 ezer fős veszteségi arány így is rendkívül magas. A császári hadsereg csak úgy tudta a maga állandó 500 ezres létszámát fenntartani, hogy 15 év alatt 2,655 millió embert mozgósított és ennek a zászló alá hívott állománynak egyharmada elesett.